

<https://rppl.ui.ac.ir/?lang=fa>

Textual Criticism of Persian Literature

E-ISSN: 2476-3268

Document Type: Research Paper

Vol. 18, Issue 1, No. 69, 2026

Received: 07/06/2025

Accepted: 20/09/2025

Correction of Some Words in the *Divan* of Suzani Samarqandi

Faezeh Ghouchi

MA in Persian Language and Literature, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, University of Tehran, Tehran, Iran
Faezehghouchi@gmail.com

Ali Rahimi Varyani

Assistant Professor of Persian Language and Literature, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, University of Tehran, Tehran, Iran
varyani@ut.ac.ir

Abstract

Suzani Samarqandi is a skillful poet who, despite his merit, has not received sufficient scholarly attention, neither himself nor his poetry. Among the main reasons for this neglect are the difficulties of the language of his poetry and the lack of old manuscripts of his *Divan*. Naṣir al-Din Shah-Ḥoseyni published two editions of Suzani's *Divan*. Unfortunately, in both editions, Suzani's poems were edited in a disorderly manner, and the presented text is filled with incorrect and meaningless readings. In his satirical and humorous poems, Suzani employs his own particular language, and most of the difficulties of his poetry lie precisely in these poems. The rare words that appear in this group of Suzani's poems have gradually been distorted and corrupted by unfamiliar and careless scribes, and their readings have been altered. However, with the help of certain manuscripts that have to some extent been spared from these distortions and have preserved the authentic forms of the words, and with the aid of auxiliary sources such as lexicons, the correct and genuine forms of these words can be recovered. In the present study, by making use of two newly discovered manuscripts of Suzani's *Divan* and with the assistance of several dictionaries, thirty-three words that had been distorted in the printed text of Suzani's *Divan* have been corrected. Some of the corrected words in this article have been recorded in dictionaries without textual evidence, and Suzani's poetry serves as good testimony for them.

Keywords: Suzani Samarqandi, *Divan* of Suzani, Word, Correction, Manuscript.

Introduction

Suzani Samarqandi is one of the poets of the sixth century AH and a master of eloquence in both serious and humorous poetry. However, he is mostly renowned for his satirical and humorous poems. Some scholars have regarded Suzani as a follower of others in humorous poetry (Forūzanfar, 2008, p. 317), but this opinion does not seem to be entirely accurate. In fact, Suzani has his own distinctive style in humorous poetry and did not imitate anyone. His poetry may be considered to embody two distinct linguistic registers: one in serious verse and another in humorous verse. The vocabulary and frequency of use in each of these two types of poetry in Suzani's work differ considerably. The main difficulties of Suzani's *Divan* lie in his humorous poems. In these poems, a large number of rare words have been used, which, over time, in the hands of scribes unfamiliar with them, have disappeared and been altered and corrupted. The absence of old manuscripts and the lateness of most extant copies of Suzani's *Divan* have also compounded the difficulty of

*Corresponding author

2476-3268© The Author(s). Published by University of Isfahan

This is an open access article under the CC BY-NC 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0>).

10.22108/rppl.2025.145524.2460

retrieving the correct and original forms of the words in his poetry. For this purpose, alongside the few relatively old manuscripts of Suzani's *Divan*, one must also rely on auxiliary sources such as lexicons and old anthologies. Moreover, Suzani's own *Divan* is, in certain cases, helpful in solving these problems. Many of the difficult and corrupted words in Suzani's poetry occur repeatedly. By tracing and collating these occurrences, one can arrive at the correct forms of these words.

Materials and Methods

This study corrects words in Suzani's *Divan* based on two newly discovered manuscripts and several dictionaries, including *Majma'ol-Fors*, *Daneshname-ye Qadarkhan*, and so on. Some of these words are repeated in several verses of Suzani's poems, but their readings in his printed *Divan* have been corrupted in multiple verses. Others, however, appear only once in Suzani's *Divan*; or, even if they are among his frequently used words, the authors of the article found only a single instance of their corruption in the printed text. Therefore, the corrected words in the present study have been categorized into two groups: "frequently used words" and "unique words".

Research Findings

Most of the corrected words belong to archaic vocabulary with few attestations of usage. Suzani's poetry provides valuable examples of their application. Moreover, presenting the correct forms of the verses containing these words contributes to a better understanding of Suzani's poetry and draws more attention to the works of this distinguished poet.

Discussion of Results and Conclusion

As mentioned, in Suzani Samarqandi's poetry -especially his satirical and humorous poems- numerous rare words have been employed. In the existing edition of Suzani's *Divan*, these words have been distorted and corrupted, either due to dependence on certain manuscripts or due to misreadings by the editor, and have thus been lost. Naşir al-Din Shah-Hoseyni first edited and published Suzani's *Divan* in 1959. This edition contains numerous flaws. In 1965, Shah-Hoseyni published a new edition of Suzani's *Divan*, which includes only this poet's serious poems. Both of Shah-Hoseyni's editions, however, fail to do justice to Suzani's satirical poetry. The editor's lack of access to manuscripts such as the two used in the present study is not a sufficient excuse for these textual deficiencies, because careful use of a source such as Dehkhoda's *Dictionary* could have resolved many of the problems in the text. Dehkhoda had access to reliable manuscripts of Suzani's *Divan* and, with his precise and sharp eye, recorded in the dictionary the correct forms of many verses that had been distorted in the printed text of the *Divan*. Also, the authentic and correct readings of a number of Suzani's words were listed as variant readings in the footnotes of the printed *Divan*, but were not incorporated into the main text.

In the present study, thirty-three frequently used and unique words from Suzani's poems have been documented, and the verses that originally contained these words but had been corrupted in the printed *Divan* have been corrected. The presence of the correct readings of some of these words and verses in the footnotes of the printed text and in Dehkhoda's *Dictionary* indicates the editor's carelessness and his improper use of the sources available to him. Some of the words corrected in this article have been listed in dictionaries with few or no textual attestations, and Suzani's poetry serves as valuable evidence for them.

متن‌شناسی ادب فارسی

سال هجدهم، شماره یکم (پیاپی ۶۹)، ۱۴۰۵، ص ۱۲۳-۱۰۳

تاریخ وصول: ۱۴۰۴/۳/۱۷، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۶/۲۹

مقاله پژوهشی

تصحیح لغاتی از دیوان سوزنی سمرقندی

فائزه قوچی، دانش‌آموخته کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

Faezehghouchi@gmail.com

علی رحیمی‌واریانی* ، دانش‌آموخته دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

varyani@ut.ac.ir

چکیده

سوزنی سمرقندی از شاعران چیره‌دستی است که چنانچه باید، به او و شعرش توجهی نشده است. از دلایل عمده این مسئله، دشواری‌های زبان شعر او و نبود نسخه‌های کهن از دیوان این شاعر سده ششم هجری است. ناصرالدین شاه‌حسینی دو چاپ از دیوان سوزنی ارائه کرده است؛ اما متأسفانه در هر دو چاپ، اشعار سوزنی به شکلی نابسامان تصحیح شده و متن ارائه‌شده انباشته از ضبط‌های نادرست و بی‌معنی است. سوزنی در اشعار هجو و هزل زبان خاص خود را دارد و عمده دشواری‌های شعر او نیز در همین اشعار است. لغات شاذی که در این دست از اشعار سوزنی به کار رفته، به‌مرور به دست کاتبان ناآشنا و بی‌دقت دچار تحریف و تصحیف شده و ضبط آنها دگرگون شده است؛ با این حال، با کمک برخی از نسخ که از این تحریفات تا حدودی در امان مانده و ضبط اصیل واژگان را در خود حفظ کرده‌اند و به یاری منابع جانبی همچون فرهنگ‌ها، می‌توان صورت صحیح و اصیل این واژگان را بازیافت. در پژوهش حاضر، با استفاده از دو نسخه نویافته از دیوان سوزنی و به کمک برخی فرهنگ‌ها، ۳۳ واژه تحریف‌شده در متن چاپی دیوان سوزنی تصحیح شده است. بعضی از واژه‌های تصحیح‌شده در این مقاله در فرهنگ‌ها بدون شاهد مدخل شده و شعر سوزنی شاهد خوبی برای آنها است.

واژه‌های کلیدی

سوزنی سمرقندی، دیوان سوزنی، لغت، تصحیح، نسخه خطی.

*مسئول مکاتبات

2476-3268© The Author(s). Published by University of Isfahan

This is an open access article under the CC BY-NC 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0>).

10.22108/rpl.2025.145524.2460

۱. مقدمه

سوزنی سمرقندی از شاعران قرن ششم هجری و زبان‌آوری چیره‌دست در اشعار جد و هزل است؛ اما این شاعر بیشتر به سبب اشعار هجو و هزلش شهرت یافته است. سوزنی را در اشعار هزل پیرو طیان ژاژخای دانسته‌اند (فروزانفر، ۱۳۸۷، ص. ۳۱۷)؛ اما به نظر می‌آید این، سخن چندان دقیقی نباشد. درحقیقت سوزنی در شعر هزل سبک خاص خود را دارد و از هیچ کس پیروی نکرده است. او را باید صاحب دو زبان متمایز در جد و هزل دانست. واژگان هریک از این دو نوع و بسامد آنها، در شعر سوزنی با یکدیگر تفاوتی آشکار دارد. عمده دشواری‌های دیوان سوزنی در اشعار هزل او است. در این اشعار لغات شاذ زیادی به کار رفته که به‌مرور، به دست کاتبانی که این واژگان برایشان ناآشنا بوده، از بین رفته و دچار تغییر و تحریف شده است. نبود نسخ کهن و متأخر بودن بیشتر نسخ دیوان سوزنی نیز بر دشواری یافتن صورت درست و اصیل واژگان شعر او دامن زده است. برای این امر، در کنار معدود نسخه‌های نسبتاً قدیمی دیوان سوزنی، باید از منابعی جانبی چون فرهنگ‌های لغات، جنگ‌ها و سفینه‌های کهن یاری گرفت. علاوه بر این، خود دیوان سوزنی در مواردی برای حل این مشکلات راه‌گشا است. بسیاری از واژگان دشوار و تحریف‌شده در شعر سوزنی تکرار دارند. با ردیابی و در کنار هم گذاشتن این موارد، می‌توان به صورت درست این واژگان دست یافت.

۲. پیشینه پژوهش

ناصرالدین شاه‌حسینی دیوان سوزنی را تصحیح و نخستین‌بار در سال ۱۳۳۸ (سوزنی سمرقندی، ۱۳۳۸) منتشر کرد.^۱ این تصحیح انباشته از ایرادات گوناگون است و بعد از انتشار چند نقد بر آن نوشته شد.^۲ شاه‌حسینی در سال ۱۳۴۴ ویرایش تازه‌ای از دیوان سوزنی (سوزنی سمرقندی، ۱۳۴۴) منتشر کرد که فقط شامل اشعار جدی این شاعر است. هر دو چاپ شاه‌حسینی از دیوان سوزنی در واقع هجوی در حق این شاعر هجاگو است. او در تصحیحش به برخی از نسخ نویافته دیوان سوزنی دسترسی نداشته است؛ اما از همان‌هایی که در اختیارش بوده نیز به‌درستی استفاده نکرده است. برخی از ضبط‌های درست و ابیات اصیل شعر سوزنی را در پاورقی چاپ‌های شاه‌حسینی می‌توان یافت. در سال‌های اخیر تعدادی از پژوهشگران مقالاتی در تصحیح شماری از ابیات دیوان سوزنی نوشته‌اند که این مقالات به‌طور مختصر معرفی می‌شود:

- در تابستان ۱۳۹۶، مقاله «تصحیح ابیاتی از دیوان حکیم سوزنی سمرقندی و ضرورت تصحیح مجدد دیوان» نوشته شهره معرفت (معرفت، ۱۳۹۶) در مجله متن‌شناسی ادب فارسی دانشگاه اصفهان به چاپ رسید. نویسنده

^۱. پیش از این، در سال ۱۳۲۶ محمد قزوینی (قزوینی، ۱۳۲۶؛ قزوینی، ۱۳۲۶) دو قصیده سوزنی را تحت عنوان «اشعار خوب» در دو شماره مجله یادگار چاپ کرده است. قزوینی این دو قصیده را از مونس‌الاحرار فی دقائق الاشعار (۷۴۱ق) تألیف محمد بن بدر جاجرمی نقل کرده و لغات دشوار آن را با کمک فرهنگ‌های جهانگیری، اسدی و برهان قاطع شرح کرده است. به این ترتیب، می‌توان چاپ و شرح این دو قصیده را نخستین گام در تصحیح علمی اشعار سوزنی به حساب آورد.

^۲. سه نقد بر چاپ سال ۱۳۳۸ نوشته شده است: نخستین نقد از فقیهی عراقی (فقیهی عراقی، ۱۳۳۸) است که با عنوان «چاپ دیوان حکیم سوزنی» در آبان سال ۱۳۳۸ در مجله/رمغان منتشر شده است. دومین نقد نوشته محمدجعفر محجوب (محجوب، ۱۳۳۸) است که در دی ماه سال ۱۳۳۸ در مجله راهنمای کتاب به چاپ رسیده است. در همین شماره مجله راهنمای کتاب و در ادامه مقاله محجوب، یادداشتی نیز از ایرج افشار در نقد تصحیح شاه‌حسینی منتشر شده است.

در این مقاله ابیاتی را از دیوان سوزنی در پنج بخش دسته‌بندی کرده و با استفاده از بعضی نسخه‌های دیوان و جنگ‌ها به تصحیح آن ابیات پرداخته است.

- در بهار و تابستان ۱۳۹۷، مقاله «نقش فرهنگ‌های لغت در تصحیح دیوان سوزنی سمرقندی» از مجید منصور (منصوری، ۱۳۹۷) در مجله آینه میراث به چاپ رسید. در این مقاله ۴۶ بیت از اشعار سوزنی سمرقندی براساس فرهنگ جهانگیری و در مواردی با کمک چند فرهنگ دیگر تصحیح شده است.

- در زمستان ۱۳۹۷، مقاله «تصحیح چند بیت از سوزنی سمرقندی» از مهدی کدخدای طراحی و علی محمد گیتی فروز (کدخدای طراحی و گیتی فروز، ۱۳۹۷) در فصل‌نامه متن‌شناسی ادب فارسی دانشگاه اصفهان به چاپ رسید. در این مقاله، ۱۲ بیت با مراجعه به نسخه‌های نویافته و با کمک فرهنگ‌های لغت، تصحیح و بازخوانی شده است. نویسندگان در تصحیح ابیات، چاپ سال ۱۳۳۸ از دیوان سوزنی را مبنا قرار داده‌اند.

- در بهار و تابستان ۱۴۰۳، مقاله «نگاهی دیگر به تصحیح ابیاتی از دیوان سوزنی سمرقندی» از اصغر اسمعیلی (اسمعیلی، ۱۴۰۳) در دوفصل‌نامه کهن‌نامه ادب پارسی به چاپ رسید. در این مقاله ابیاتی از دیوان سوزنی با کمک فرهنگ‌هایی چون فرهنگ جهانگیری و لغت‌نامه دهخدا بازخوانی و تصحیح شده است.

۳. معرفی نسخه‌های استفاده‌شده در پژوهش حاضر

از میان نسخه‌های موجود دیوان سوزنی، دو نسخه برای تصحیح واژگان دشوار و ابیات در پژوهش حاضر انتخاب شده است. اساس کار ما در این مقاله، نسخه کتابخانه فاتح است و در مواردی که این نسخه راهگشا نبوده، از نسخه کتابخانه بادلیان استفاده شده است. همچنین، در برخی موارد که این دو نسخه نیز ضبطی فاسد داشته‌اند، برای رسیدن به صورت صحیح واژگان از بعضی فرهنگ‌ها همچون مجمع‌الفرس، دانشنامه قدرخان و ... یاری گرفته شده، یا از روش قیاسی استفاده شده است. در ادامه، دو نسخه مذکور به‌طور مختصر معرفی می‌شوند:

۳-۱. نسخه شماره ۳۸۳۱ کتابخانه فاتح استانبول (نشانه اختصاری: «فا»):

این نسخه را کاتبی به نام گلشنی در سال ۸۸۰ق در قسطنطنیه برای کتابخانه شاهی کتابت کرده است (رک. حسینی، ۱۳۹۲، ص. ۲۳۰، ۲۳۱). نسخه ۳۲۱ برگ دارد، مذهب و مبدول است، اشعار در آن ترتیب الفبایی ندارد و عناوین آن به عربی و با شنگرف نوشته شده است. نسخه «فا» از قدیمی‌ترین نسخه‌های نسبتاً کامل دیوان سوزنی است. این نسخه تمیز و نسبتاً دقیق کتابت شده است؛ گرچه در چند مورد افتادگی دارد و لغزش‌هایی نیز در کتابت آن دیده می‌شود. این نسخه شامل اشعاری است که در دیوان چاپی سوزنی نیامده و در رسیدن به ضبط صحیح برخی از اشعار موجود در دیوان چاپی نیز راهگشا است.

۳-۲. نسخه شماره ۱۱۰ الیوت ۳۰۷۷ اته کتابخانه بادلیان دانشگاه آکسفورد (نشانه اختصاری: «با»):

در پژوهش حاضر از میکروفیلم این نسخه که به شماره ۹۰۶ در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران نگهداری می‌شود، استفاده شده است (رک. دانش‌پژوه، ۱۳۴۸، ص. ۹۲). نسخه به خط نستعلیق نوشته شده و تاریخ کتابت و کاتب آن نامشخص است؛ اما بر اساس خط و شیوه کتابت می‌توان احتمال داد که متعلق به قرن یازده یا دوازده هجری باشد.

تعداد اوراق نسخه، ۱۵۲ برگ است و برگ‌ها رکابه دارد. نسخه مجدول است، اشعار ترتیب الفبایی دارد و بدون عنوان است. ابتدا قصاید مدحی، سپس قصاید هزل و بعد از آن، قطعات، غزلیات و رباعیات آمده است؛ البته شمار غزلیات و رباعیات اندک است. نسخه نسبتاً دقیق است و ضبط‌ها، اشعار و ابیاتی را در خود حفظ کرده که در دیگر نسخ از دست رفته است. از وجوه اهمیت این نسخه، حفظ اشعاری است که تنها ابیاتی از آنها در فرهنگ‌ها شاهد آمده است. در واقع، ضبط این نسخه بسیار نزدیک به ضبط‌هایی است که در فرهنگ‌ها می‌توان دید.

۴. تصحیح واژگان و اشعار

در ادامه، ۳۳ واژه از دیوان سوزنی با کمک دو نسخه معرفی شده از دیوان او و دیگر منابع، تصحیح شده است. بعضی از این واژه‌ها در چند بیت از اشعار سوزنی تکرار شده و ضبط آنها در دیوان چاپی او، در ابیاتی متعدد فاسد شده و از بین رفته است؛ اما برخی دیگر یک شاهد در دیوان سوزنی دارند، یا اگر هم از واژگان پرتکرار شعر او هستند، نگارندگان مقاله یک نمونه از تحریف و تصحیف آن واژه در متن چاپی دیوان یافته‌اند؛ از این رو، واژه‌های تصحیح شده در پژوهش حاضر در دو بخش دسته‌بندی شده است: «لغات پرتکرار» و «لغات منفرد».

توضیح اینکه در ارجاع به متن چاپی دیوان سوزنی، اشعاری که در چاپ سال ۱۳۴۴ موجود است به این چاپ و بقیه اشعار به چاپ سال ۱۳۳۸ ارجاع داده شده است. برای متن چاپی دیوان سوزنی از نشانه اختصاری «نج» استفاده شده است.

۴-۱. لغات پرتکرار

- پتفوز

این واژه که به معنی گرداگرد دهان انسان و حیوان است، در لغت‌نامه دهخدا^۱ به دو صورت بتفوز و پتفوز مدخل شده و شواهدی از شعر سوزنی نیز برای آن نقل شده است. واژه پتفوز در بیشتر نسخه‌های دیوان سوزنی دچار تحریف و تصحیف شده است. دو نسخه مورد استفاده ما نیز از این دگرگشتگی‌ها در امان نبوده‌اند؛ برای مثال، در نسخه «فا» این لغت به صورت‌های «بیقوز»، «بیفوز»، «بیقور» و «متفوز» آمده است. بر اساس شواهد موجود و با توجه به معنای بیت، به نظر می‌آید در ابیات زیر از دیوان چاپی سوزنی، صورت درست کلمه برجسته شده، به احتمال زیاد «پتفوز» باشد:

باز باد اندر فتاد این سرخ سر چپغوز را باز بتوان مغز کردن بر سر او گوز را^۱
(سوزنی سمرقندی، ۱۳۳۸، ص. ۳۸۴).

در بیت فوق، صورت «بتفوز» در پاورقی دیوان چاپی نسخه بدل داده شده، اما به متن راه نیافته است.
چو گاو گم شده‌ام تا به شاخ برنخورم به هرکجا که رسم دربرم یکی بتیوز
(سوزنی سمرقندی، ۱۳۳۸، ص. ۳۹۳).

^۱. مؤلفان لغت‌نامه دهخدا، بیت را ذیل «اسقنقوز» از سندبادنامه چنین شاهد آورده‌اند:

باز باد اندر فتاد این سر اسقنقوز را باز بتوان مغز کردن بر سر او گوز را

اما احتمال داده‌اند که صورت صحیح واژه «بتفوز» باشد (دهخدا، ۱۳۷۷، ذیل اسقنقوز).

آنچه در این بیت در متن چاپی دیوان آمده، احتمالاً تصحیف «بتپوز» است که با افتادن یک نقطه از حرف سوم کلمه به صورت کنونی درآمده است. «بتپوز» صورت و تلفظ دیگری از واژه مورد بحث است (نک: دهخدا، ۱۳۷۷، ذیل بتفوز).

به تن ماننده روباه مسلوخ به سر ماننده بیغور نسناس
(سوزنی سمرقندی، ۱۳۳۸، ص. ۳۹۴).

مصحح دیوان در بیت فوق برای واژه مورد بحث صورت «تپفوز» را نسخه بدل داده که مؤید ضبط پیشنهادی ما است.

عاریت داده بدو سبلت و ریش و بیغوز به بخارا شده هنگام صبی علم آموز
(سوزنی سمرقندی، ۱۳۳۸، ص. ۴۲۵).

صورت صحیح بیت فوق در لغت‌نامه دهخدا نیز آمده است (دهخدا، ۱۳۷۷، ذیل بتفوز / تپفوز).
نهاده‌اند زن و بچّه من از سرما بسان سگ‌بچه نیغور بر در سوراخ
(سوزنی سمرقندی، ۱۳۴۴، ص. ۳۴۵).

این بیت نیز در صحاح الفرس ذیل واژه بتفوز شاهد آمده است (نخجوانی، ۱۳۵۵، ص. ۱۲۳).

– دَرَسار

درسار در لغت‌نامه دهخدا به معنای درگاه و سردر آمده و تمام شواهد مذکور در آنجا از سوزنی است (دهخدا، ۱۳۷۷، ذیل درسار). در ابیات زیر از متن چاپی دیوان سوزنی، صورت صحیح این واژه از بین رفته است:
برکند باب او در خیبر به زور دست در را ز قلعه و ربض از باره ار فکند
(سوزنی سمرقندی، ۱۳۳۸، ص. ۹۵).

طبق آنچه در پاورقی متن چاپی آمده، در بیت فوق ضبط صحیح «درسار» در دو نسخه مورد استفاده مصحح آمده بوده است. در میان نسخی که ما در دست داریم نیز، نسخه «فا» ضبط صحیح بیت را در خود حفظ کرده است:
برکند باب او در خیبر به زور دست درسار قلعه و ربض از باره درفکند
(سوزنی سمرقندی، ۸۸۰ق، برگ. ۱۷۸پ).

در بیت زیر نیز ضبط صحیح واژه برجسته شده، درسار است:
بر در دربارش بوسه دهد گشت چو پیدا ز لقل آفتاب
(سوزنی سمرقندی، ۱۳۴۴، ص. ۱۸).

مصرع نخست این بیت در نسخه «فا» اینگونه آمده است: «بر در و درسارش بوسه دهد» (سوزنی سمرقندی، ۸۸۰ق، برگ. ۱۳۵پ).

طاق درگاه سرای تست محراب ملوک هرکه روی آرد برین محراب روی از وی متاب
(سوزنی سمرقندی، ۱۳۴۴، ص. ۲۷).

در بیت فوق، نسخه «فا» ضبط صحیح «درسار» را در خود حفظ کرده است (سوزنی سمرقندی، ۸۸۰ق، برگ. ۲۶ر). همچنین، این بیت از شواهدی است که در لغت‌نامه دهخدا برای این واژه نقل شده است (دهخدا، ۱۳۷۷، ذیل درسار).

محترم صدری که درساز سرایش در عجم حرمت آباد است چون بیت‌الحرام اندر حجاز
(سوزنی سمرقندی، ۱۳۴۴، ص. ۱۲۸).

در بیت فوق، نسخه «فا» نیز کلمه مورد بحث را همچون متن چاپی «درساز» ضبط کرده (سوزنی سمرقندی، ۱۳۸۰، برگ. ۱۲۲)، اما نسخه «با» ضبط صحیح «درسار» را در خود حفظ کرده است (سوزنی سمرقندی، بی‌تا، برگ. ۶۹). همچنین، این بیت از شواهد نقل شده در لغت‌نامه دهخدا^۱ برای این واژه است (دهخدا، ۱۳۷۷، ذیل درسار).

– باهو

این واژه که صورت دیگری از واژه بازو است، در لغت‌نامه دهخدا^۱ چوبدستی بزرگ شبانان و شتربانان معنا شده و شواهدی از شعر سوزنی نیز برای آن نقل شده است (دهخدا، ۱۳۷۷، ذیل باهو). مصرع دوم بیت زیر در متن چاپی دیوان سوزنی معنای درستی ندارد و به نظر می‌آید وجود واژه‌ای ناآشنا برای کاتب / کاتبان سبب تحریف آن شده باشد.

کاروانگاه میان‌پای ترا خایه و .. نوک خربنده به انبوهی شریان آرند
(سوزنی سمرقندی، ۱۳۳۸، ص. ۳۸۶).

این مصرع در نسخه «فا» اینگونه آمده است: «بو که خربنده و باهوی سقریان آرند» (سوزنی سمرقندی، ۱۳۸۰، برگ. ۲۳۵). ضبط این نسخه نیز معنای چندان روشنی ندارد و به نظر می‌آید آشفتگی‌هایی بدان راه یافته است. در نسخه «با» بیت به صورت زیر نقل شده و این ضبط سراسر تا حدودی گره این بیت را می‌گشاید:

کاروانگاه میان‌پای ترا خایه و .. تنگ خربنده و باهوی شتریان آرند
(سوزنی سمرقندی، بی‌تا، برگ. ۸۱).

در بیت زیر از دیوان چاپی سوزنی نیز، ضبط درست واژه برجسته شده احتمالاً «باهو» است. نسخه «فا» این بیت را ندارد؛ اما نسخه «با» ضبط «باهو» را در خود حفظ کرده است:

تا ز خمخانه یکی دست به حمدانم برد دید چیزی به گرانسنگی چون ماهوی کرد^۱

(سوزنی سمرقندی، ۱۳۳۸، ص. ۴۴۹؛ سوزنی سمرقندی، بی‌تا، برگ. ۸۲).

واژه «باهو» در برخی منابع به صورت «ماهو» آمده است؛ اما آنگونه که در لغت‌نامه دهخدا^۱ نیز توضیح داده شده، ماهو در معنای مدنظر ما احتمالاً تصحیف باهو است (دهخدا، ۱۳۷۷، ذیل ماهو). بیت فوق یکی از ابیاتی است که در لغت‌نامه دهخدا^۱ برای واژه باهو شاهد آمده است. دهخدا ذیل این واژه، علاوه بر این بیت، دو بیت دیگر نیز به نام سوزنی از فرهنگ‌ها نقل کرده است که هیچ‌کدام در دیوان چاپی سوزنی و نسخه‌های خطی دیوان او موجود نیست (دهخدا، ۱۳۷۷، ذیل باهو).

– کنانه

این واژه در لغت‌نامه دهخدا^۱ به معنای کهنه آمده و شواهدی از شعر سوزنی نیز برای آن نقل شده است (دهخدا، ۱۳۷۷، ذیل کنانه). لغت کنانه در شعر سوزنی پرتکرار است و در ابیاتی متعدد به کار رفته است. دو بیت زیر از جمله این ابیات در متن چاپی دیوان است که ضبط واژه مورد نظر در آنها فاسد شده است:

۱. گُرد در این بیت به معنی چوپان است.

سیم نبهره^۱ و سره می‌گیر و می‌فروش
توز نو و کتانه به دست آر و می‌نوند
(سوزنی سمرقندی، ۱۳۳۸، ص. ۹۵).

بیت فوق را نسخه «با» ندارد؛ اما نسخه «فا» ضبط صحیح «کتانه» را در مصرع دوم بیت حفظ کرده است
(سوزنی سمرقندی، ۸۸۰ق، برگ. ۱۷۸).

به روزگار تو نو شد ز سر جهان کهن
که کهنه گشتن او^۲ هم به روزگار تو باد
(سوزنی سمرقندی، ۱۳۴۴، ص. ۵۲).

بیت بالا در پاورقی متن چاپی دیوان نقل شده است. از میان دو نسخه مورد استفاده ما نیز، نسخه «فا» بیت را ندارد؛ اما نسخه «با» مصرع دوم بیت را چنین آورده است: «کتانه گشتن او هم به روزگار تو باد» (سوزنی سمرقندی، بی‌تا، برگ. ۲۸پ). در لغت‌نامه دهخدا/ این بیت به کمال‌الدین اسماعیل نسبت داده شده که به نظر انتسابی اشتباه است؛ زیرا در دیوان کمال نشانی از این بیت نیست (دهخدا، ۱۳۷۷، ذیل کتانه).

دهخدا برای واژه کتانه، سه بیت دیگر نیز از سوزنی شاهد آورده که هیچ‌کدام در دیوان چاپی او موجود نیست.

– غُنیت

این واژه به معنای مال‌داری و توانگری است. در ابیات زیر از متن چاپی دیوان سوزنی واژه غُنیت تغییر یافته یا به صورت تصحیف شده و اشتباه ضبط شده است؛ اما نسخی که در دست است ضبط صحیح واژه را در خود حفظ کرده‌اند:

..ر مخوان نعمت زمین و زمان را
رأفت بی مال خوان و صحت بیمار
(سوزنی سمرقندی، ۱۳۳۸، ص. ۹۷؛ سوزنی سمرقندی، ۸۸۰ق، برگ. ۱۷۴).

با همه بیمایگی افراختم
چون علم غیبت بر بام ..ر
(سوزنی سمرقندی، ۱۳۳۸، ص. ۳۹۱؛ سوزنی سمرقندی، بی‌تا، برگ. ۸۴).

شاهی که با عطای یمین و یسار او
دریا و کوه را نبود عدت و یسار^۳
(سوزنی سمرقندی، ۱۳۴۴، ص. ۸۳؛ سوزنی سمرقندی، بی‌تا، برگ. ۴۸).

دارد^۴ یمین تو به سخا بیعت و یمین
خلق از یسار تو شده با عدت و یسار
(سوزنی سمرقندی، ۱۳۴۴، ص. ۹۰؛ سوزنی سمرقندی، بی‌تا، برگ. ۵۲).

بیت فوق در لغت‌نامه دهخدا/ نیز برای این واژه شاهد آمده است (دهخدا، ۱۳۷۷، ذیل غنیت).

مصرع دوم بیت زیر نیز احتمالاً به دست کاتبی خوش‌ذوق تغییر یافته و وزن آن روان شده است:

مستغنیم از آنکه به دریا و کان رسم
بهر غنای بنده چو دریا و کان رسید
(سوزنی سمرقندی، ۱۳۴۴، ص. ۶۷).

^۱. نج: برهنه.

^۲. نج: نو.

^۳. نج: و شمار؛ [قافیه «شمار» در همین قصیده، چند بیت جلوتر تکرار شده است. ضمن اینکه در شعر سوزنی غنیت و یسار (در معنی توانگری) در ابیاتی دیگر، از جمله بیت بعدی در همین مقاله، نیز به هم عطف شده‌اند].

^۴. نج: اندر.

این بیت در نسخه «با» به شکل زیر و با اختیار تسکین (ابدال) در وزن مصرع دوم، ضبط شده است که به نظر اصیل می‌آید:

مستغنیم از آنکه به دریا و کان رسم کز بهر غنیت ما دریا و کان رسید
(سوزنی سمرقندی، بی تا، برگ. ۳۳پ).

- کلوک

این واژه در لغت‌نامه دهخدا، با ضم اول به معنی بی‌حیا و گستاخ مدخل شده و با فتح حرف نخست، کودک امرد معنا شده است؛ در مدخل ذکرشده دوم شواهدی از شعر سوزنی نیز نقل شده است (دهخدا، ۱۳۷۷، ذیل کلوک / کُلوک). در ابیات زیر از متن چاپی دیوان سوزنی ضبط این کلمه فاسد شده و از بین رفته است:
چون مرزشان به گردن گرز اندرافکنم کول افکنم اگرچه گلوگرد و گردنند
(سوزنی سمرقندی، ۱۳۳۸، ص. ۲۷).

مصرع دوم بیت فوق در نسخه «فا» چنین ضبط شده است: «کول افکنم اگرچه کلوکند و گردنند» (سوزنی سمرقندی، ۸۸۰ق، برگ. ۲۲۹ر). در این بیت کلوک باید معنی بی‌حیا و گستاخ بدهد تا با گردن (به معنی زورمند و گردن‌کش) تناسب داشته باشد.

منم کلوخ خرافشار کنگ خشک‌سپوز حرامزاده و قلّاش و رند و عالم‌سوز
(سوزنی سمرقندی، ۱۳۳۸، ص. ۳۹۳).

صورت صحیح مصرع نخست بیت بالا بر اساس نسخه‌های «فا» و «با» چنین است: «منم کلوک خرافشار و کنگ خشک‌سپوز» (سوزنی سمرقندی، ۸۸۰ق، برگ. ۲۳۵پ؛ سوزنی سمرقندی، بی تا، برگ. ۸۴پ). این بیت در لغت‌نامه دهخدا نیز به نقل از فرهنگ رشیدی برای این واژه شاهد آمده است (دهخدا، ۱۳۷۷، ذیل کلوک).

- بازه

بازه، چوبدستی است که به آن دودسته نیز گفته می‌شده است (رک: دهخدا، ۱۳۷۷، ذیل بازه). این واژه در نسخ دیوان سوزنی صورت‌های متفاوتی به خود گرفته و ضبط آن فاسد شده است.

بازه بود خوب دست و من به‌درستی تازه هجو و دودسته بر سر تو نیز
(سوزنی سمرقندی، ۱۳۳۸، ص. ۵۶).

ضبط بیت فوق در متن چاپی دیوان سوزنی مخدوش است و معنایی ندارد. در نسخه «فا» نیز واژه نخست دو مصرع بیت به صورت «پاره» ضبط شده است (سوزنی سمرقندی، ۸۸۰ق، برگ. ۲۰۱ر). در فرهنگ قواس این بیت سوزنی با ضبط و قافیه‌ای متفاوت، ذیل «بازه» شاهد آمده است:

بازه بود چوب‌دستی تو بدرستی (!) بازه هم چو دودسته بر سر او زن
(قواس غزنوی، ۱۳۵۳، ص. ۱۷۰).

چنانکه مشاهده می‌شود وزن مصرع نخست بیت در فرهنگ قواس آشفته شده است. این بیت در فرهنگ رشیدی اینگونه آمده است:

بازه بود چوب‌دست و من به دودستی بازه همچو دودسته بر سر تو بیز
(تتوی، ۱۳۳۷، ذیل بیز).

برای روشن شدن معنی بیت باید تکلیف قافیه آن را نیز مشخص کرد. «بیز» را صاحب فرهنگ رشیدی اینچنین معنی کرده است: «به معنی زده و به معنی درفش ترکی است...». معنی نخست با بیت بالا تناسب کامل دارد و آنچه در جایگاه قافیه بیت در فرهنگ قواس آمده نیز می‌تواند مؤید این ضبط و معنی باشد. علاوه بر این، بیت قبلی قصیده در نسخه «فا» چنین است:

بیز درفش است در عبارت ترکی سوزن هجوم تو را خلیده‌تر از بیز^۱

سوزنی علاقه زیادی به ساختن جناس تام در قافیه ابیات متوالی داشته و این یکی از ویژگی‌های سبکی شعر او است. به این ترتیب، باید قافیه بیز را برای این دو بیت با دو معنی مذکور در فرهنگ رشیدی، پذیرفت و ضبط این منبع را ارجح دانست.

در بیت زیر نیز ضبط درست واژه برجسته شده «بازه» است:

سوزنیم — مرد بان — دازه .. تازهدل و غازهرخ^۲ و یازده ..

(سوزنی سمرقندی، ۱۳۳۸، ص. ۳۹۰).

واژه بازه در بیت بالا در نسخه‌های «فا» و «با» نیز تصحیف شده و به صورت «تازه» ضبط شده است (سوزنی سمرقندی، ۸۸۰ق، برگ. ۲۳۹پ؛ سوزنی سمرقندی، بی تا، برگ. ۸۳پ)؛ اما صورت صحیح این بیت در لغت‌نامه دهخدا شاهد آمده است (دهخدا، ۱۳۷۷، ذیل بازه).

- زیج

یکی از معانی زیج، مسخرگی و لاغ و استهزا است. این واژه در شعر سوزنی پرتکرار است و شواهد نسبتاً زیادی دارد. در دو بیت زیر از متن چاپی دیوان سوزنی این کلمه دچار تحریف و تصحیف شده است. نسخه «فا» نیز این کلمه را در این ابیات به صورت «رنج» ضبط کرده است (سوزنی سمرقندی، ۸۸۰ق، برگ. ۲۱۲ر)؛ اما بیت نخست در فرهنگ مجمع‌الفرس (سروری، ۱۳۳۸، ذیل زیج) و فرهنگ رشیدی (تنوی، ۱۳۳۷، ذیل زیج) و بیت دوم در دانشنامه قدرخان (الفاروقی، ۲۰۱۳م، ذیل زیج) شاهد آمده است:

بیتی دو سه برای تو خواهم به نظم کرد وانگه فروروم به ره دنج و مسخره...

از مدح تو تماخره و رنج برگرم هرچند دوری از ره رنج و تماخره

(سوزنی سمرقندی، ۱۳۳۸، ص. ۸۳).

دو بیت فوق را اصغر اسمعیلی نیز در مقاله خود نقل کرده و صورت صحیح واژه مورد بحث را با استناد به فرهنگ جهانگیری، «زنج» دانسته است (اسمعیلی، ۱۴۰۳، ص. ۷۲، ۷۳). «زیج» و «زنج» هر دو در معنی مورد بحث در لغت‌نامه دهخدا مدخل شده است؛ اما با توجه به شاهد زیر از غزالی مشهدی که ذیل این واژه در فرهنگ‌هایی چون فرهنگ رشیدی آمده است، به نظر می‌آید صورت صحیح واژه احتمالاً «زیج» باشد:

آق لولی قراقلیج شده میر بازار بین که زیج شده

(تنوی، ۱۳۳۷، ذیل زیج).

^۱ کلمه ابتدا و انتهای این بیت در متن چاپی دیوان «تیز» نوشته شده است. مجید منصوری در مقاله خود بیت را با کمک فرهنگ جهانگیری

تصحیح کرده است (منصوری، ۱۳۹۷، ص. ۱۵۵).

^۲ نچ: غازرخ.

مصرع نخست بیت زیر نیز در دیوان چاپی سوزنی احتمالاً دچار دگرگشتگی شده است:
 با ندیمان تو عشرت زخم و ریح کنم نه ندیمان تو دولند و بدیشان شکنم
 (سوزنی سمرقندی، ۱۳۳۸، ص. ۴۲۷).

نسخه «فا» این مصرع را به صورت «... عشرت کنم و ریح زخم» ضبط کرده است (سوزنی سمرقندی، ۱۳۸۰ق، برگ. ۱۸۰). به نظر می‌آید «ریح / ریح» تصحیف «زیج» است و صورت درست این مصرع باید چنین باشد: «با ندیمان تو عشرت کنم و زیج زخم».

این واژه در اشعار نویافته سوزنی نیز شاهد دارد:

نی نی حدیث زر همه زیج است و طیب است کلک تو خط خطه نوشته است یا شعیر
 هیچ شعری نبود اندر شعر خوش من کاندرو طیبکی نبود و زیج و بازی

دو بیت فوق در دیوان چاپی سوزنی موجود نیست؛ بیت نخست از نسخه «با» نقل شده است (سوزنی سمرقندی، بی تا، برگ. ۶۳پ)؛ هرچند در این نسخه نیز کلمه مورد بحث به صورت «رنج» ضبط شده است و آن را با توجه به شواهد موجود و معنای بیت، همچنین، همنشینی با واژه طیب، تصحیح قیاسی کرده‌ایم. بیت دوم در دو نسخه مورد استفاده در پژوهش حاضر نیامده و از نسخ دیگری چون نسخه شماره ۴۰۹۹/۲ کتابخانه مجلس نقل شده است (سوزنی سمرقندی، ۱۲۵۷ق، برگ. ۱۰۹پ). کلمه زیج در این بیت نیز به صورت تصحیف شده در نسخ ضبط شده است؛ با این حال دهخدا آن را به درستی برای واژه زیج در معنی مسخره و شوخی، شاهد آورده است (دهخدا، ۱۳۷۷، ذیل زیج).

- و ننگ

این لغت که در شعر سوزنی نسبتاً پرتکرار است، به معنای ریسمانی است که سر آن را بر دو جانب بندند و خوشه‌های انگور را از آن بیاویزند. در سه بیت زیر از متن چاپی دیوان سوزنی این واژه به صورت «دبنگ» ثبت شده که اشتباه است:

نبود عجب ز دولت شاه آر به نام تو گردد رحیق مختوم^۱ انگور بر دبنگ
 (سوزنی سمرقندی، ۱۳۳۸، ص. ۶۱).

برای بیت فوق در پاورقی متن چاپی دیوان واژه و ننگ بدین صورت نسخه بدل داده شده است: «محترم انگور بر و ننگ»؛ البته شماره این پاورقی به اشتباه روی کلمه دیگری در بیت بعد قصیده قرار گرفته است. در نسخه «فا» نیز مصرع دوم بیت چنین آمده است: «گردد رحیق محترم انگور بر و ننگ» (سوزنی سمرقندی، ۱۳۸۰ق، برگ. ۲۰۷پ). این بیت در فرهنگ رشیدی و لغت‌نامه دهخدا برای واژه و ننگ شاهد آمده و آنجا صورت صحیح مصرع دوم چنین نقل شده است: «گردد رحیق مختوم انگور بر و ننگ» (تتوی، ۱۳۳۷، ذیل و ننگ؛ دهخدا، ۱۳۷۷، ذیل و ننگ).

در دو بیت زیر نیز ضبط صحیح واژه و ننگ در نسخه «فا» حفظ شده است:

تا از دبنگ دانه انگور برکنند وز وی شرابدار^۲ کند باده چو زنگ...

۱. نج: مختوم.

۲. نج: شراب‌وار.

چنگ فنا^۱ فشارده نای حسود تو و انگوروار کرده نگونسارش از دبنگ
(سوزنی سمرقندی، ۱۳۳۸، ص. ۱۰۰؛ سوزنی سمرقندی، ۸۸۰ق، برگ. ۱۷۷پ، ۱۷۸ر).

مصرع دوم بیت زیر نیز در متن چاپی دیوان دگرگون شده و بدین صورت آمده است:
پرهیز نیست در دل ما جایگیر جز جایی که با خسان بسگالیم نرد ننگ
(سوزنی سمرقندی، ۱۳۴۴، ص. ۱۵۰).

بر اساس نسخه‌های «فا» و «با» ضبط درست این مصرع چنین است: «جایی که نارسان چو شکالیم بر و ننگ»
(سوزنی سمرقندی، ۸۸۰ق، برگ. ۳پ؛ سوزنی سمرقندی، بی‌تا، برگ. ۷۷پ). این ضبط که احتمالاً به دلیل
ناآشنایی مصحح با کلمه و ننگ به متن راه نیافته، در پاورقی دیوان چاپی نیز آمده است. معنای بیت با این ضبط
چنین خواهد بود: «در دل ما پرهیز جایی ندارد، مگر هنگامی که دستمان از مطلوب کوتاه است؛ همچون شغال
که دستش به انگور آویزان از و ننگ نمی‌رسد».

– کراشیده

این واژه به معنای متفرق و پراکنده است. واژه کراشیده در دو بیت از اشعار سوزنی آمده که هر دو بیت در
متن چاپی دیوان تحریف شده است:

خلق گریزنده و رمیده ز اوطان باز به عدل وی آمدند فراهم
(سوزنی سمرقندی، ۱۳۴۴، ص. ۱۹۰).

«گریزنده» ضبطی ساده‌شده و غیراصیل است. صورت اصیل این بیت را نسخه «با» در خود حفظ کرده و آنجا
به جای «گریزنده»، «کراشیده» آمده است (سوزنی سمرقندی، بی‌تا، برگ. ۹۷ر).

مصرع نخست بیت زیر نیز در متن چاپی دیوان دچار دگرگشتگی شده است:
رمیدگان و گراییدگان همی ز وطن ترا خوهند ز ایزد به دعوت و آمین
(سوزنی سمرقندی، ۱۳۴۴، ص. ۲۵۲).

صورت درست این مصرع بر اساس نسخه «با» چنین است: «رمیدگان و کراشیده‌گشتگان ز وطن» (سوزنی
سمرقندی، بی‌تا، برگ. ۱۱۰پ). در لغت‌نامه دهخدا^۱ نیز این بیت مطابق ضبط صحیح نسخه «با»، برای واژه
کراشیده شاهد آمده است (دهخدا، ۱۳۷۷، ذیل کراشیده).

– فام توختن

فام / وام توختن به معنای اداکردن وام و قرض است. سوزنی مکرر این ترکیب را در شعر خود به کار برده
است. در ابیات زیر از متن چاپی دیوان سوزنی عبارت مورد بحث مخدوش و تحریف شده است:

خوش بخندید و مرا گفت بدین زر نشود نه مرا ساخته کار و نه ترا پوخته خام
(سوزنی سمرقندی، ۱۳۴۴، ص. ۱۷۸).

مصرع دوم بیت بالا ضبط درست و معنای روشنی ندارد. صورت صحیح این مصرع بر اساس نسخه «با»
چنین است: «نه مرا ساخته کار و نه ترا توخته فام» (سوزنی سمرقندی، بی‌تا، برگ. ۹۲پ). این مصرع در
لغت‌نامه دهخدا^۱ چنین ضبط شده است: «نه مرا کام روا و نه ترا توخته وام» (دهخدا، ۱۳۷۷، ذیل توخته).

۱. نج: چنگ غنا.

فام‌داری دارم از ســــرمای دی فام او خواهم به آتش سوخته
(سوزنی سمرقندی، ۱۳۴۴، ص. ۳۶۷).

در بیت فوق نیز قافیه «سوخته» گرچه با آتش تناسب دارد، متناسب با واژه «فام» و معنای کلی بیت نیست. در نسخه «فا» نیز قافیه این بیت «سوخته» آمده است (سوزنی سمرقندی، ۱۳۸۰، برگ. ۲۹۲)؛ اما در لغت‌نامه دهخدا این بیت به درستی با قافیه «توخته» برای همین واژه شاهد آمده است (دهخدا، ۱۳۷۷، ذیل توخته).

۴-۲. لغات منفرد

- فَرْدَرِه

فَرْدَرِه در لغت‌نامه دهخدا به نقل از برهان قاطع، «چوب گنده پس در» معنا شده است (دهخدا، ۱۳۷۷، ذیل فردره). این واژه در بیت زیر از متن چاپی دیوان سوزنی تغییر یافته و ضبط آن از بین رفته است:
ری که آن ز فروزه کم بود به سنگ آن کوچکانه کجا مذکری کند
(سوزنی سمرقندی، ۱۳۳۸، ص. ۲۲).

در نسخه «فا» مصرع نخست این بیت با حفظ ضبط واژه فردره، چنین آمده است: «ری که آن ز فردره ای کم بود به سنگ» (سوزنی سمرقندی، ۱۳۸۰، گ. ۲۰۹).

- حایک

حایک به معنی بافنده و جولاهه است. در بیت زیر از متن چاپی دیوان سوزنی این واژه تحریف شده و تغییر یافته است:

غلت غولی می‌زدندی همچو غولان هر سوی جامگی حلاج و درزی موزه دور و کفشگر
(سوزنی سمرقندی، ۱۳۳۸، ص. ۵۱).

بر اساس نسخه «فا»، صورت درست مصرع دوم بیت فوق چنین است: «حایک و حلاج و درزی، موزه دوز و کفشگر» (سوزنی سمرقندی، ۱۳۸۰، برگ. ۲۱۷). در پاورقی متن چاپی دیوان نیز برای واژه «جامگی»، نسخه بدل «چابک» آمده که قطعاً تصحیف حایک است.

- بَز

این واژه به معنی قاعده، طرز و روش است (نک: دهخدا، ۱۳۷۷، ذیل بز). شاهدهی که دهخدا برای واژه بز در این معنی آورده، بیتی از سوزنی است که در متن چاپی دیوان به صورت اشتباه زیر آمده است:

حجره زانسان و تاز^۱ از این کردار شغل از این طرز و حرفتی زین تز
(سوزنی سمرقندی، ۱۳۳۸، ص. ۵۳).

مصحح دیوان ضبط صحیح «بز» را در پاورقی بیت فوق گزارش کرده و نسخه بدل داده است؛ اما برای متن، ضبط اشتباه «تز» را برگزیده است.

^۱ «تاز» که در شعر سوزنی شواهد زیادی دارد به معنی معشوق و محبوب است (نک. دهخدا، ۱۳۷۷، ذیل تاز).

- شیز

این لغت به معنای نوعی چوب سیاه است. مصرع دوم بیت زیر در متن چاپی دیوان سوزنی اشتباه تصحیح شده و ضبط واژه مدنظر در آن از بین رفته است:

در دل تو کین سید رسل استی راست بدانسان کجا سنائی ترشیز
(سوزنی سمرقندی، ۱۳۳۸، ص. ۵۶).

نام گمراه‌کننده «سنائی ترشیز» حاصل بدخوانی نسخ است و اصالتی ندارد. بر اساس نسخه «فا» صورت درست این مصرع چنین است: «راست بدانسان کجا سیاهی بر شیز» (سوزنی سمرقندی، ۱۳۸۰، برگ. ۲۰۱ ر). با این ضبط و با فرض درست بودن ضبط مصرع نخست در متن چاپی دیوان، معنی بیت چنین خواهد بود: «در دل تو کینه پیامبر تثبیت شده است؛ درست همانگونه که سیاهی در شیز تثبیت شده و ذاتی است».

- زلیفن

این لغت به معنای تهدید، ترسانیدن و کینه و انتقام است. واژه زلیفن در بیت زیر از دیوان چاپی سوزنی تغییر یافته و از بین رفته است:

زشت گدای^۱ زن به مزد من (!) وز همه زو کشم بلیفن خویش
(سوزنی سمرقندی، ۱۳۳۸، ص. ۵۸).

صورت درست واژه مورد بحث در بیت فوق در نسخه «فا» حفظ شده است (سوزنی سمرقندی، ۱۳۸۰، برگ. ۲۱۵). همچنین، این بیت در فرهنگ مجمع‌الفرس برای واژه «زلیفن» شاهد آمده است (سروری، ۱۳۳۸، ذیل زلیفن).

- مدنگ

مدنگ در لغت‌نامه دهخدا به نقل از لغت فرس «دندان کلیدان» معنی شده است (دهخدا، ۱۳۷۷، ذیل مدنگ). در بیت زیر از متن چاپی دیوان سوزنی این واژه از بین رفته است:

جود تو شد خزانه ارزاق اهل فضل کردی در خزانه ارزاق بیدرنگ
(سوزنی سمرقندی، ۱۳۳۸، ص. ۶۲).

بر اساس نسخه «فا» و آنگونه که در لغت‌نامه دهخدا نیز آمده، کلمه قافیه در بیت فوق «بی‌مدنگ» است و «بیدرنگ» صورت تغییر یافته و ساده‌شده‌ای است که اصالتی ندارد (سوزنی سمرقندی، ۱۳۸۰، برگ. ۲۰۸ ر). مصحح دیوان ضبط «بی‌مدنگ» را به پاورقی برده و نسخه‌بدل داده است؛ اما تناسب درونی و معنای بیت نیز مؤید اصالت این ضبط است و باید به متن برده شود. این کلمه در شعر سوزنی باز هم شاهد دارد (رک. سوزنی سمرقندی، ۱۳۳۸، ص. ۹۹؛ سوزنی سمرقندی، ۱۳۴۴، ص. ۱۵۱).

- لظی

این کلمه در لغت‌نامه دهخدا به معنای جهنم و دوزخ مدخل شده و بیتی از سوزنی برای آن شاهد آورده شده است. این بیت در متن چاپی دیوان سوزنی به شکل زیر ثبت شده و ضبط واژه مدنظر در آن از بین رفته است:

وز آن دروغ که گفتم کز آل سامانم از آل سامان کس نیست اندکی یارم
(سوزنی سمرقندی، ۱۳۳۸، ص. ۶۳).

^۱. ظاهراً «گندا» درست است.

مطابق نسخه «فا» و همانگونه که در لغت‌نامه دهخدا^۱ نیز آمده، ضبط درست انتهای این بیت چنین است: «... نیست در لظی یارم» (سوزنی سمرقندی، ۸۸۰ق، برگ. ۱۸۸؛ دهخدا، ۱۳۷۷، ذیل لظی).

- جَبایت

این لغت به معنای فراهم آوردن باج است. مصرع نخست بیت زیر در اصل حاوی این واژه بوده است؛ اما در متن چاپی دیوان سوزنی دچار دگرگشتگی شده و به صورت زیر ثبت شده است:

بدین طریق به حیلستاندم از عامه ز خانه و زر و دکان و باغ و ضیعت و تیم

(سوزنی سمرقندی، ۱۳۳۸، ص. ۷۱).

در نسخه «فا» مصرع نخست بیت فوق چنین آمده است: «به شش طریق جنایت...» (سوزنی سمرقندی، ۸۸۰ق، برگ. ۲۱۹). در این نسخه «جنایت» به احتمال زیاد تصحیف «جَبایت» است و صورت درست این بیت

که در لغت‌نامه دهخدا^۱ نیز برای واژه «جَبایت» شاهد آمده، چنین است:

به شش طریق جَبایت ستاندم از عامه ز خانه و زر و دکان و باغ و ضیعت و تیم

(دهخدا، ۱۳۷۷، ذیل جَبایت).

- کُزب

واژه کُزب را علی رواقی در ذیل فرهنگ‌های فارسی «نوعی درخت با چوب محکم» معنی کرده، اما شاهدی برای آن از متون ارائه نکرده است (رواقی، ۱۳۸۱، ص. ۲۸۳). این واژه در لغت‌نامه دهخدا^۱ به صورت «کُزب» مدخل شده است.

ضبط بیت زیر در متن چاپی دیوان سوزنی آشفته است و معنای درستی ندارد:

هست چو آن گرد گژم و بر سر آن گرد عرصه نیرم شکن تبر زده یک بار

(سوزنی سمرقندی، ۱۳۳۸، ص. ۹۷).

بر اساس نسخه «فا» و با توجه به معنای بیت، باید آن را اینگونه تصحیح کرد:

هست چو انگشت کُزب و بر سر آن کُزب غرچه هیزم شکن تبر زده یک بار^۱

(سوزنی سمرقندی، ۸۸۰ق، برگ. ۱۷۴).

- سرکا

سرکا صورت دیگری از واژه سرکه است. مصرع دوم بیت زیر در اصل حاوی این واژه بوده است؛ اما در متن چاپی دیوان سوزنی صورت اصیل خود را از دست داده و دگرگون شده است:

تو شهید نیستانی و در کام نیاری او کامه بی‌آورد و شترغاز نیابد

(سوزنی سمرقندی، ۱۳۳۸، ص. ۳۸۵).

صورت درست این بیت بر اساس نسخه «فا» چنین است:

تو شهید بنستانی و در کام نیاری او کامه و سرکا و شترغاز نیابد

(سوزنی سمرقندی، ۸۸۰ق، برگ. ۲۲۹پ).

۱. این بیت را دهخدا ذیل واژه «انگشت» شاهد آورده است.

این بیت در لغت‌نامه دهخدا نیز با همین ضبط صحیح نسخه «فا»، برای واژه شترغاز شاهد آمده است (دهخدا، ۱۳۷۷، ذیل شترغاز).

– آندایه

این واژه به معنای ماله بنایی است. واژه «آندایه» در بیت زیر از متن چاپی دیوان سوزنی تغییر یافته و به صورت «ایرایه» ثبت شده که نادرست است. صورت صحیح این بیت در نسخه‌های «فا» و «با» ضبط شده و در لغت‌نامه دهخدا نیز برای واژه «آندایه» شاهد آمده است:

بامچه^۱ اندودن ..س را به دوغ
خواست ز من عاریه ایرایه ..ر
(سوزنی سمرقندی، ۱۳۳۸، ص. ۳۹۲؛ سوزنی سمرقندی، ۸۸۰ق، برگ. ۲۴۰؛ سوزنی سمرقندی، بی‌تا، برگ. ۸۴؛ دهخدا، ۱۳۷۷، ذیل آندایه).

– کیماک

این واژه به معنای بالاتنگ است. بالاتنگ به نوار پهنی گفته می‌شود که بر بالای بار استر و الاغ می‌بندند. سوزنی در بیت زیر این واژه را به کار برده است؛ اما مصرع دوم بیت در متن چاپی دیوان سوزنی به صورتی آشفته و بی‌معنی ثبت شده و ضبط واژه مدنظر در آن از بین رفته است:

در کار و برون کار هستی
گه دامن و گه دوان و گه ماک
(سوزنی سمرقندی، ۱۳۳۸، ص. ۳۹۷).
مصحح دیوان لغت «کیماک» را در نسخ دیده اما آن را مناسب متن ندانسته و در پاورقی نسخه بدل داده است. در نسخه «با» بیت فوق چنین ضبط شده است:

در کار و برون کار هستی
گه دامن و گه دوال و کیماک
(سوزنی سمرقندی، بی‌تا، برگ. ۸۶).
در لغت‌نامه دهخدا این بیت ذیل واژه کیماک از فرهنگ رشیدی نقل شده است. ضبط بیت در فرهنگ رشیدی به شکل زیر است و به نظر می‌آید ضبط درست همین باشد:

در کار و برون کار هستی
گه آهن و گه دوال کیماک
(تتوی، ۱۳۳۷، ذیل کیماک).

– ره‌گوی

این لغت که به معنای مطرب و خواننده است، در بیت زیر از متن چاپی دیوان سوزنی، به اشتباه «ره‌پوی» ضبط شده است:

حریف ..آید و مهمان و مطرب و ره‌پوی
برون ماه صیام و درون ماه صیام
(سوزنی سمرقندی، ۱۳۳۸، ص. ۴۰۱).
در نسخه «فا» واژه مورد بحث به صورت «ره و گوی» ضبط شده است (سوزنی سمرقندی، ۸۸۰ق، برگ. ۲۳۷)؛ اما در فرهنگ مجمع‌الفرس صورت صحیح «ره‌گوی» آمده است. همچنین، این بیت در لغت‌نامه دهخدا برای واژه «ره‌گوی» شاهد آمده است (سروری، ۱۳۳۸، ذیل ره‌گوی؛ دهخدا، ۱۳۷۷، ذیل ره‌گوی).

^۱ .نچ: مانچه.

واژه ره‌گوی به همراه واژه مطرب، در بیت دیگری از اشعار سوزنی نیز آمده که آنجا مصحح دیوان آن را به‌درستی ثبت کرده است (رک. سوزنی سمرقندی، ۱۳۳۸، ص. ۴۵۱).

- ستیر

ستیر میزان وزنی است که به آن سیر نیز می‌گویند. در بیت زیر از متن چاپی دیوان سوزنی، ضبط «شعیر» اشتباه است و صورت درست آن بر اساس نسخه «فا»، «ستیر» است (سوزنی سمرقندی، ۱۳۳۸، ص. ۲۹۷)؛ تناسب «من» و «ستیر» نیز درستی این ضبط را تأیید می‌کند. همچنین، این بیت در لغت‌نامه دهخدا برای واژه ستیر شاهد آمده است (دهخدا، ۱۳۷۷، ذیل ستیر):

سقتقور بودست نه مغز خر به ده من زر ارزد ازو یک شعیر
(سوزنی سمرقندی، ۱۳۳۸، ص. ۴۵۲).

سوزنی در بیت زیر نیز «من» و «ستیر» را کنار هم آورده است. این بیت که از نسخه «با» نقل شده، نویافته است و در دیوان چاپی سوزنی موجود نیست:

من نی‌ام آن کس که به میزان فضل همچو تو باشم نه ستیر و نه من
(سوزنی سمرقندی، بی‌تا، برگ. ۹۰).

- خشوک

این واژه به معنای حرام‌زاده است و در چند بیت از اشعار سوزنی به کار رفته است. مصرع نخست بیت زیر در متن چاپی دیوان سوزنی، به شکلی اشتباه تصحیح شده و ضبط واژه مورد بحث در آن از بین رفته است: خو که مر مرا گوید کفن ریس (!) به گورش برترم هرچ آن بریسم (سوزنی سمرقندی، ۱۳۳۸، ص. ۴۵۷). صورت درست این مصرع بر اساس نسخه «فا» چنین است: «خشوکی مر مرا گوید کفن ریس» (سوزنی سمرقندی، ۱۳۳۸، ص. ۲۹۷).

- فرخج

فَرخج به معنای زشت و نازیبا است و سوزنی آن را در چند بیت به کار برده است. این واژه در بیت زیر از متن چاپی دیوان سوزنی تغییر یافته و ضبط آن از دست رفته است: به مردمی که اگر از کلی، خجسته کلی و گرز سامانی سخت نابسامانی (سوزنی سمرقندی، ۱۳۳۸، ص. ۴۶۸).

در بیت فوق، واژه «خجسته» احتمالاً انتخاب کاتبان برای ساده‌سازی شعر است و اصلتی ندارد. در پاورقی دیوان چاپی ضبط «فرخج کلی» نسخه‌بدل داده شده است. نسخه «فا» نیز این کلمه را به صورت «فرحج» ضبط کرده است (سوزنی سمرقندی، ۱۳۳۸، ص. ۲۹۶). بر این اساس، صورت اصیل مصرع نخست بیت بالا باید چنین باشد: «به مردمی که اگر از کلی فرخج کلی». چنانکه در بیت قبل این قطعه آمده است، کل و سامان دو ده در بلخ بوده‌اند.

- فُتق

فتق یکی از واژه‌های ترکی است که سوزنی در چند بیت از اشعار خود به کار برده است. این واژه که به معنای مهمان است، در بیت زیر از متن چاپی دیوان سوزنی تحریف شده و ضبط آن از بین رفته است:

به زر بر خراج و به خانه حق (!) به سر بر دبوس و به ..ن در پشنگ
(سوزنی سمرقندی، ۱۳۳۸، ص. ۴۷۶).

کلمه آخر مصرع نخست بیت بالا در نسخه «فا» نیز تحریف شده و به صورت «حسق» ضبط شده است
(سوزنی سمرقندی، ۸۸۰ق، برگ. ۲۵۰پ)؛ اما در نسخه «با» ضبط صحیح «قنق» حفظ شده است:
به زر بر خراج و به خانه قنق به سر بر دبوس و به ..ن در پشنگ^۱
(سوزنی سمرقندی، بی تا، برگ. ۸۷).

– به آمدن

یکی از معانی این عبارت «غلبه کردن» است (رک. ازرقی هروی، ۱۳۹۸، ص. ۳۲۶). احتمالاً ناآشنایی با این معنی باعث شده است که برخی از کاتبان اهل ذوق مصرع دوم بیت زیر را تغییر دهند و صورتی قابل فهم تر از آن بسازند. مصحح دیوان سوزنی نیز این مصرع بر ساخته کاتبان را به متن دیوان برده است:
کوشد اگر به جهد کسی با قضا به جنگ مغلوب گردد و بودش جهد نابجا
(سوزنی سمرقندی، ۱۳۴۴، ص. ۱۲).

ضبط غیردقیقی از صورت اصیل مصرع مورد بحث، به نقل از نسخه شماره ۵۶۱۵/۲ کتابخانه ملک در پاورقی دیوان چاپی آمده است: «با شه قضا به آمد در جنگ با شما». این پاورقی می تواند ما را به اصل سخن سوزنی رهنمون باشد. بر اساس نسخه «فا» صورت درست این مصرع چنین است: «باشد قضا به آید در جنگ با شما»
(سوزنی سمرقندی، ۸۸۰ق، برگ. ۶پ).

– مقود

این لغت به معنای افسار است. مصحح دیوان سوزنی در بیت زیر ضبط درست مقود را به پاورقی برده و متن را بدین شکل تصحیح کرده است:
چو بیرون شد به میدان روز هيجا سر گردن کشان آرد به مفصد
(سوزنی سمرقندی، ۱۳۴۴، ص. ۵۳).

اما به احتمال زیاد صورت درست و اصیل کلمه پایانی بیت فوق «مقود» است. چنانکه نسخه «فا» نیز این ضبط را تأیید می کنند (سوزنی سمرقندی، ۸۸۰ق، برگ. ۶۷ر).

– فسان

فسان سنگی است که کارد و شمشیر را با آن تیز می کرده اند. کلمه قافیه در بیت زیر در اصل «فسان» بوده است؛ اما بیت در متن چاپی دیوان سوزنی به شکلی اشتباه تصحیح شده و مصحح بدون توجه به ایراد تکرار قافیه، کلمه «نشان» را که چند بیت پیشتر قافیه شده، در جایگاه قافیه این بیت نشانده است:
در حلق مخالفان نشانده اند مرتیغ تو را نشان دیگر
(سوزنی سمرقندی، ۱۳۴۴، ص. ۱۱۱).

صورت درست بیت فوق بر اساس نسخه «با» و همانگونه که در لغت نامه دهخدا نیز برای فسان شاهد آمده، چنین است:

^۱ اصل: بر پشنگ؛ صاحب فرهنگ رشیدی پشنگ را چنین معنی کرده است: «دست افزار آهنین دراز و سرتیز که بنایان دیوار به آن سوراخ کنند». سپس ابیاتی را که «سوزنی در صفت قضیب خود» سروده، برای آن شاهد آورده است (تنوی، ۱۳۳۷، ذیل پشنگ).

جز حلق مخالفان نشاید
مر تیغ تو را فسان دیگر
(سوزنی سمرقندی، بی‌تا، برگ. ۶۱؛ دهخدا، ۱۳۷۷، ذیل فسان).

- لمک

لمک نام پدر نوح پیامبر است. در بیت زیر از متن چاپی دیوان سوزنی این نام مخدوش شده و از بین رفته است:
توفان غم بدان نرسد کو به عون تو
خود را سفینه سازد چون نوح بر فلک
(سوزنی سمرقندی، ۱۳۴۴، ص. ۱۴۷).
صورت درست مصرع دوم بیت فوق بر اساس نسخه «با» چنین است: «خود را سفینه سازد چون نوح بن
لمک» (سوزنی سمرقندی، بی‌تا، برگ. ۷۹).

سوزنی در بیتی دیگر نیز نام نوح و پدرش را آورده است:
نوح لمک وار مخوه عمر خویش
چون نکنی طاعت نوح لمک
بیت فوق از نسخه «با» نقل شده است و در دیوان چاپی سوزنی نیست؛ البته در نسخه، در هر دو مصرع بیت
میان نوح و لمک واو عطف گذاشته شده که ما آن را به صورت اضافه بنوت تصحیح قیاسی کرده‌ایم (سوزنی
سمرقندی، بی‌تا، برگ. ۸۰).

- حاله

این لغت به معنای «وقت و زمان» است (رک. رواقی، ۱۳۸۱، ص. ۱۳۷). در بیت زیر از متن چاپی دیوان
سوزنی، احتمالاً واژه «سال» حاصل تغییری است که کاتبان خوش‌ذوق برای ساده‌سازی در بیت ایجاد کرده‌اند:
ز سال پنج مه اندر گذشت و عیب منست
که قصه رفع نکردم چو کهتران خدوم
(سوزنی سمرقندی، ۱۳۴۴، ص. ۱۹۷).
بر اساس نسخه «فا» ابتدای این بیت چنین است: «ز حاله پنج ...» (سوزنی سمرقندی، ۸۸۰، برگ. ۱۵۳).
در پاورقی متن چاپی نیز ضبط «حاله» نسخه بدل داده شده و به نظر می‌آید ضبط درست و اصیل همین باشد.
در لغت‌نامه دهخدا/ بیت فوق ذیل «چاله» شاهد آمده و به احتمال، «موقع برداشت محصول» معنی شده است
(دهخدا، ۱۳۷۷، ذیل چاله).
واژه حاله در شعر سوزنی باز هم تکرار شده است (رک. سوزنی سمرقندی، ۱۳۴۴، ص. ۳۶۹).

۵. نتیجه‌گیری

در شعر سوزنی سمرقندی، به‌ویژه اشعار هجو و هزل او، واژگان شاذ زیادی به کار رفته است. این واژگان در
تصحیح موجود از دیوان سوزنی، به تبع برخی از نسخ دیوان یا به علت بدخوانی مصحح، دچار تحریف و
تصحیف شده و از دست رفته است. عدم دسترسی مصحح دیوان به نسخی مانند دو نسخه استفاده‌شده در
پژوهش حاضر عذر موجهی برای این نابسامانی‌ها در متن دیوان نیست؛ زیرا استفاده دقیق از منبعی چون
لغت‌نامه دهخدا/ نیز می‌توانست بسیاری از اشکالات متن را برای مصحح برطرف کند. دهخدا به نسخ معتبر و
خوبی از دیوان سوزنی دسترسی داشته و با نگاه دقیق و تیزبین خود صورت صحیح تعداد زیادی از ابیاتی را که
در متن چاپی دیوان دچار تحریف و تصحیف شده، در لغت‌نامه ثبت کرده است. همچنین، ضبط اصیل و درست
تعدادی از واژگان شعر سوزنی در پاورقی دیوان چاپی نسخه بدل داده شده است؛ اما به متن راه نیافته است.

در پژوهش حاضر ۳۳ واژه پرتکرار و منفرد از اشعار سوزنی مدخل شده است و ابیاتی که در اصل حاوی این واژگان بوده اما در متن چاپی دیوان دچار تحریف شده، تصحیح شده است. وجود ضبط صحیح برخی از این واژگان و ابیات در پاورقی متن چاپی و لغت‌نامه دهخدا نشان از بی‌دقتی مصحح و عدم استفاده صحیح او از منابعی دارد که در دسترسش بوده است. بعضی از واژه‌های تصحیح‌شده در این مقاله (مانند واژه کُزب) در فرهنگ‌ها بدون شاهد مدخل شده و شعر سوزنی شاهد خوبی برای آنها است.

منابع

ازرقی هروی (۱۳۹۸). *دیوان* (مسعود راستی‌پور و محمدتقی خلوصی، مصححان). کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی.

اسمعیلی، اصغر (۱۴۰۳). نگاهی دیگر به تصحیح ابیاتی از دیوان سوزنی سمرقندی. *کهن‌نامه ادب پارسی*، ۱۵(۱)، ۹۰-۶۱. <https://doi.org/10.30465/cpl.2024.9261>

افشار، ایرج (۱۳۳۸). یادداشت. *راهنمای کتاب*. ۲(۴)، ۵۵۹-۵۶۲.

تتوی، عبدالرشید (۱۳۳۷). *فرهنگ رشیدی* (محمد عباسی، مصحح). بارانی.

حسینی، سید محمدتقی (۱۳۹۲). *فهرست دستنویس‌های فارسی کتابخانه فاتح (استانبول)*. کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی.

دانش‌پژوه، محمدتقی (۱۳۴۸). *فهرست میکروفیلم‌های کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران* (ج. ۱). انتشارات دانشگاه تهران.

دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۷). *لغت‌نامه*. دانشگاه تهران.

رواقی، علی، و میرشمسی، مریم (۱۳۸۱). *ذیل فرهنگ‌های فارسی*. هرمس.

سروری، محمدقاسم بن حاجی محمد کاشانی (۱۳۳۸). *فرهنگ مجمع‌الفرس (سروری)* (محمد دبیرسیاقی، مصحح). علمی.

سوزنی سمرقندی (۸۸۰ق). *دیوان*. نسخه خطی. کتابخانه فاتح (استانبول)، ش ۳۸۳۱.

سوزنی سمرقندی (۱۲۵۷ق). *دیوان*. نسخه خطی. کتابخانه مجلس، ش ۴۰۹۹/۲.

سوزنی سمرقندی (بی‌تا). *دیوان*. نسخه خطی. کتابخانه بادلیان دانشگاه آکسفورد، ش ۱۱۰ الیوت ۳۰۷۷ اته.

سوزنی سمرقندی (۱۳۳۸). *دیوان* (ناصرالدین شاه‌حسینی، مصحح). امیرکبیر.

سوزنی سمرقندی (۱۳۴۴). *دیوان* (ناصرالدین شاه‌حسینی، مصحح). چاپخانه سپهر.

الفاروقی، اشرف بن شرف‌المذکر (۲۰۱۳م). *دانشنامه قدرخان (نورالله غیاث‌اف و رخساره نظام‌الدین‌اوا، مصححان)*. دانشگاه دولتی خجند.

فروزانفر، بدیع‌الزمان (۱۳۸۷). *سخن و سخنوران*. زوآر.

فقیهی عراقی (۱۳۳۸). چاپ دیوان حکیم سوزنی. *ارمغان*، ۲۸(۸)، ۳۵۴-۳۵۸. <http://noo.rs/iDwYO>

قزوینی، محمد (۱۳۲۶الف). اشعار خوب. *مجله یادگار*، ۴(۳)، ۶۱-۶۷. <http://noo.rs/PDIco>

قزوینی، محمد (۱۳۲۶ب). اشعار خوب. *مجله یادگار*، ۴(۴)، ۴۶-۵۳. <http://noo.rs/PDIco>

- قوأس غزنوی، فخرالدین مبارکشاه (۱۳۵۳). فرهنگ قوأس (نذیر احمد، مصحح). بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
 کدخدای طراحی، مهدی، و گیتی فروز، علی محمد (۱۳۹۷). تصحیح چند بیت از سوزنی سمرقندی. *متن‌شناسی ادب فارسی*، ۱۰(۴)، ۱۱۵-۱۳۱. <https://doi.org/10.22108/rpll.2018.107804.1220>
- محبوب، محمدجعفر (۱۳۳۸). دیوان حکیم سوزنی سمرقندی. راهنمای کتاب، ۲(۴)، ۵۵۰-۵۵۹.
 معرفت، شهره (۱۳۹۶). تصحیح ابیاتی از دیوان حکیم سوزنی سمرقندی و ضرورت تصحیح مجدد دیوان. *متن‌شناسی ادب فارسی*، ۹(۲)، ۱۲۱-۱۳۴. <https://doi.org/10.22108/rpll.2017.21657>
- منصوری، مجید (۱۳۹۷). نقش فرهنگ‌های لغت در تصحیح دیوان سوزنی سمرقندی. *آینه میراث*، (۶۲)، ۱۴۹-۱۷۲. <http://noo.rs/uy2ld>
- نخجوانی، محمد بن هندوشاه (۱۳۵۵). صحاح الفرس (عبدالعلی طاعتی، مصحح). بنگاه ترجمه و نشر کتاب.

References

- Afshar, I. (1959). Note. *Book Guide*, 2(4), 559-562. [In Persian]
- Azraqi Heravi. (2019). *Divan* (M. Rastipour & M. Kholousi, Eds.). Library, Museum, and Document Center of the Islamic Consultative Assembly. [In Persian]
- Daneshpazhouh, M. (1969). *Catalogue of microfilms in the Central Library of the University of Tehran* (Vol. 1). University of Tehran Publications. [In Persian]
- Dehkoda, A. A. (1998). *The dictionary*. University of Tehran. [In Persian]
- Esmaili, A. (2024). A different look at correcting verses from the Divan of Sūzani Samarqandi. *Journal of Ancient Persian Literature*, 15(1), 61-90. <https://doi.org/10.30465/cpl.2024.9261> [in Persian]
- Faqihi Eraqi. (1959). The printing of the Divan of Ḥakim Souzani. *Armaghan*, 28(8), 354-358. <http://noo.rs/iDwYO> [In Persian]
- al-Farouqi, A. Sh. (2013). *The encyclopedia of Qadarkhan* (N. Ghiasof & R. Nezamoddinova, Eds.). Khujand State University. [In Persian]
- Forouzanfar, B. (2008). *Speech and speakers*. Zavvar. [In Persian]
- Hoseyni, S. M. (2013). *Catalogue of Persian manuscripts in the Fatih Library (Istanbul)*. Library, Museum, and Document Center of the Islamic Consultative Assembly. [In Persian]
- Kadkhodaye Terahi, M., & Gitiforouz, A. M. (2018). The correction of some couplets of Sūzani Samarqandi. *Journal of Persian Literature Textual Studies*, 10(4), 115-131. <https://doi.org/10.22108/rpll.2018.107804.1220> [In Persian]
- Mahjoub, M. (1959). The Divan of Ḥakim Souzani Samarqandi. *Book Guide*, 2(4), 550-559. [In Persian]
- Mansouri, M. (2018). The role of dictionaries in the emendation of the Divan of Sūzani Samarqandi. *Mirror of Heritage*, (62), 149-172. <http://noo.rs/uy2ld> [In Persian]
- Marefat, Sh. (2017). Emendation of some verses from the Divan of Ḥakim Sūzani Samarqandi and the necessity of a new edition of the Divan. *Journal of Persian Literature Textual Studies*, 9(2), 121-134. <https://doi.org/10.22108/rpll.2017.21657> [In Persian]
- Nakhjavani, M. H. (1976). *Şehāhol-Fors* (A. Taati, Ed.). Institute for Translation and Publication of Books. [In Persian]
- Qavvas Ghaznavi, F. M. (1974). *Dictionary of Qavvas* (N. Ahmad, Ed.). Institute for Translation and Publication of Books. [In Persian]
- Qazvini, M. (1947a). Good poems. *Yadegar Journal*, 4(3), 61-67. <http://noo.rs/PDIco> [In Persian]
- Qazvini, M. (1947b). Good poems. *Yadegar Journal*, 4(4), 46-53. <http://noo.rs/PDIco> [In Persian]
- Ravaqi, A., & Mirshamsi, M. (2002). *Supplement to Persian dictionaries*. Hermes. [In Persian]
- Sorouri, M. Ḥ. M. K. (1959). *Dictionary of Majmaol-Fors (Sorouri)* (M. Dabirsiyaqi, Ed.). Elmi. [In Persian]
- Souzani Samarqandi. (1475). *Divan* [Manuscript]. Fatih Library (Istanbul), MS no. 3831. [In Persian]

- Souzani Samarqandi. (1841). *Divan* [Manuscript]. Library of the Islamic Consultative Assembly, MS no. 2/4099. [In Persian]
- Souzani Samarqandi. (n.d.). *Divan* [Manuscript]. Bodleian Library, University of Oxford, MS Elliot 110, Ethé 3077. [In Persian]
- Souzani Samarqandi. (1959). *Divan* (N. Shah-Hoseyni, Ed.). Amirkabir. [In Persian]
- Souzani Samarqandi. (1965). *Divan* (N. Shah-Hoseyni, Ed.). Sepehr Printing House. [In Persian]
- Tattavi, A. (1958). *Dictionary of Rashidi* (M. Abbasi, Ed.). Barani. [In Persian]

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی